

Sindre Bangstad

STRUKTURELL RASISME

KIFO Rapport 2021: 1

KIFO

INSTITUTT FOR
KIRKE-, RELIGIONS- OG LIVSSYNSFORSKNING

Sindre Bangstad

STRUKTURELL RASISME

ET FORSKNINGSNOTAT

KIFO Rapport 2021: 1

KIFO Rapport 2021: 1

Rapporten er utgitt av

KIFO, Institutt for kirke-, religions- og livssynsforskning

Øvre Slottsgate 2B, 0157 Oslo

www.kifo.no

kifo@kifo.no

ISBN 978-82-92972-57-1

ISSN 0807-7517

FORORD

Dette notatet er en bearbejdet og revidert utgave av et forskningsnotat først publisert i rapporten Strukturell rasisme i Bergen (Oslo: Vista Analyse/KIFO, 2021). Det opprinnelige notatet ble utarbeidet i november 2020: den bearbejdet og reviderte utgaven er utarbeidet i mai 2021. Notatet står for forfatterens egen regning.

Sindre Bangstad, Forsker II, KIFO

21.05.2021

Forfatter har vært Sindre Bangstad, KIFO, og prosjektleder på KIFO har vært Sindre Bangstad, KIFO.

INNHold

FORORD	3
INNHold.....	5
SAMMENDRAG	7
1. RASISMEBEGREPET	9
2. 'RASE' OG RASISME.....	13
3. STRUKTURELL ELLER SYSTEMISK RASISME	15
4. INTERSEKSJONALITET	19
5. HVA VET VI OM OMFANGET AV STRUKTURELL RASISME I NORGE?	21
LITTERATURLISTE	25

SAMMENDRAG

Begreper som rasisme, rasialisering og strukturell eller systemisk rasisme har de siste årene vært gjenstand for omfattende begrepsdebatter både i og utenfor akademiske kretser i Norge som i andre land. Det ligger da også i sakens natur at begreper som fungerer både deskriptivt og normativt - eller som altså sier noe om både hvordan verden er og hvordan verden bør være - vil bli gjenstand for debatt. Et hovedspørsmål for empirisk forskning på rasisme, rasialisering og strukturell eller systemisk rasisme vil være hvordan disse begrepene kan operasjonaliseres for undersøkelsesmessige formål. Formålet med dette korte forskningsnotatet er (1) å introdusere begrepene slik de defineres i relevant forskningslitteratur på norsk og på engelsk og (2) å presentere relevant og nyere forskningslitteratur på fenomenene, og tilgrensende fenomener som diskriminering. Jeg vil også presentere teorier og forskningslitteratur på interseksjonalitet. Det tas forbehold om at et slikt kort notat selvsagt ikke kan tilby noen uttømmende eller fullstendig kunnskapsstatus for feltet.

1. RASISMEBEGREPET

Begrepet rasisme er i seg selv et nokså nytt og moderne begrep. Den første registrerte bruken av begrepet i standardordboken Oxford English Dictionary skriver seg fra 1903 (Zimmer 2020). Det er imidlertid lite som tyder på at begrepet ble særlig aktivt brukt i tiårene som fulgte. Begrepet fikk imidlertid noe av et gjennombrudd da den tysk-jødiske legen Magnus Hirschfeld (1868-1935) tok det i bruk på 1930-tallet, og da i kontekst av en bok om den fremvoksende tyske nazismen og dens nært tilknyttede antisemittisme (Bangstad og Døving 2015).

En grunnleggende utfordring i all forskning på rasisme er spørsmålet om hvordan rasisme skal defineres og operasjonaliseres. Medieforskeren Gavan Titley har argumentert for at selve rasismebegrepets diskuterbarhet [debatability] eller altså de stadig tilbakevendende kampene i offentligheten om hvordan begrepet skal defineres, hva som skal telles som rasisme, og hvem som har retten til å definere det og for hvilke formål har betydelige konsekvenser for samfunnets villighet til å navngi og å motarbeide rasisme (Titley 2019: 8). I en norsk kontekst er det eksempelvis her verdt å nevne at selve begrepet rasisme i stor grad var tabuisert i så vel norsk offentlighet som i offentlig forvaltning i perioden mellom det rasistisk motiverte drapet på Benjamin Hermansen på Holmlia i Oslo i 2001 (Bangstad 2020), og Anders Behring Breiviks høyreekstreme terrorangrep i Oslo og på Utøya i 2011 (Bangstad 2014). I stedet foretrakk man det betydningsmessig nærstående, men samtidig langt mildere begrepet diskriminering. Diskrimineringsbegrepet var da også et alternativ som ble anbefalt av sentrale norske samfunnsforskere nettopp fordi det fremstod som mindre betent (Rogstad og Midtbøen 2010). At det har vært betydelig motstand fra politisk hold mot å bruke begrepet aktivt, er også synlig gjennom det faktum at det da Solberg II-regjeringen i 2019 la frem Regjeringens handlingsplan mot rasisme og diskriminering på grunn av etnisitet og religion 2020-23 (Regjeringen 2019), så var det hele sytten år siden sist gang noen norsk regjering hadde lagt frem en handlingsplan mot rasisme. Dette var under Bondevik II-regjeringen i 2002 (Arbeids- og Inkluderingsdepartementet 2002). Det er ingen grunn til å tro at offentlige tiltak mot rasisme og diskriminering var blitt mindre nødvendige eller presserende i forløpet av den aktuelle perioden. For norske myndigheter ble i den aktuelle perioden utsatt for gjentatt kritikk fra internasjonale organer med mandat til å overvåke og å vurdere hvorvidt statlige tiltak mot rasisme eller mangel på slike ivaretar Norges internasjonale konvensjonsforpliktelser. Blant disse er FNs Rasediskrimineringskommisjon i Genève, og Europarådets Europeiske Kommisjon Mot Rasisme og Intoleranse (ECRI).¹ Nasjonale myndigheter i Norge har blant annet som en følge av vedvarende mobilisering fra aktører i det sivile samfunn samt politiske aktører, tatt betydelige skritt de siste årene i retning av å anerkjenne at rasisme og diskriminering er vedvarende utfordringer i det norske samfunnet. Dette reflekteres da også i Regjeringens Handlingsplan mot rasisme og diskriminering på grunn av etnisitet og religion (Regjeringen 2019) og Regjeringens Handlingsplan mot diskriminering av og hat mot muslimer (Regjeringen 2020). Bergen kommunes initiativ til en kartlegging av erfaringer med strukturell rasisme blant minoriteter i Bergen må også sees i lys av dette.

¹ For dette, se blant annet rapporter fra Europarådets ECRI (European Commission Against Racism And Intolerance) fra 2004, 2012 og 2016: <https://www.coe.int/en/web/european-commission-against-racism-and-intolerance/norway> og fra FNs Rasediskrimineringskommisjon i Genève (UN-CERD) fra 2019: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CERD/C/NOR/CO/23-24&Lang=En

Arbeid mot rasisme dreier seg grunnleggende sett om å ivareta idealer om like menneskerettigheter, like statsborgerlige rettigheter og likebehandling under loven som står sentralt i ethvert liberalt demokrati. Men antirasismen har ikke bare menneskerettighetene og de menneskerettighetsbaserte ideene om ethvert menneskes medfødte krav på likeverd på sin side. Den kan også påberope seg å ha vitenskapen på sin side, ettersom det etter hvert er oppnådd stor grad av konsensus innen så vel samfunnsvitenskapen som naturvitenskapen om at 'raser' ikke kan sies å ha en biologisk realitet (Sussman 2014), og at genetiske forskjeller mellom grupper ikke lar seg forstå eller beskrive med begreper som 'rase.' (Rutherford 2021). Det er ikke uvanlig – heller ikke i en norsk akademisk kontekst – å hevde at antirasismen bidrar til å «oppretholde ideer og begreper om rase.»² Argumentet er imidlertid uttrykk for en grunnleggende misforståelse: hvis noen sosial og politisk bevegelse over adskillige tiår har bidratt til å underminere den sosiale og politiske forestillingen om at «raser» skulle ha en biologisk eksistens, er det nettopp antirasismen og antirasistiske forskere (se Gilroy 2000 for et sentralt nyere bidrag.) Å anerkjenne at rasisme og diskriminering eksisterer er slett og overhodet ikke det samme som å erklære at «alt» er rasisme.

Det er imidlertid grunn til å understreke at det selv ikke i den etter hvert svært omfattende internasjonale forskningslitteraturen på rasisme eksisterer noen definitiv konsensus om hvordan rasisme skal defineres og eventuelt operasjonaliseres. Rasisme er et begrep som kombinerer både deskriptive («å beskrive verden som den er») og normative («å beskrive verden som den burde være») elementer. Det ligger derfor i sakens natur at begrepet i likhet med liknende vitenskapelige begreper vil være omstridt. I likhet med andre vitenskapelige begreper av denne art, finner vi derfor grunn til å presisere at vitenskapelige definisjoner av rasisme kan være mer eller mindre gode, og omgitt av større eller mindre grad av konsensus.

I et bidrag til litteraturen på dette feltet i Norge fra de siste årene definerer Bangstad og Døving (2015) rasisme som «en generalisering i form av at mennesker tillegges bestemte egenskaper på bakgrunn av sin tilhørighet i en bestemt gruppe, og at disse egenskapene defineres som så negative at det utgjør et argument for å holde medlemmer av gruppen på avstand, ekskludere dem, og om mulig aktivt diskriminere dem. En slik negativ generalisering kan kalles rasisme, uavhengig av om den begrunnes med folks hudfarge, religion, språk eller kultur» (Bangstad og Døving 2015: 16, se også Helland 2019). Her ser vi også at diskriminering må kunne vurderes som et konkret utfall av rasisme, og ikke bare som et alternativ til rasismebegrepet.

Som det fremgår av denne definisjonen, er altså rasisme å forstå som noe mer omfattende enn holdninger om praksiser forankret i ideer om biologiske «raser», hudfarge eller fenotypiske trekk. Det har vært allment opplest og vedtatt i det offentlige Norge siden 1970-tallet at «raser» ikke har noen egentlig biologisk eksistens, og man har som en følge av dette også i stor grad erstattet enhver referanse til «rase» i offentlig sammenheng med begrepet «etnisitet.» Norsk offentlig debatt og også den akademiske fagdebatten om rasisme og diskriminering har i økende grad de senere år tatt høyde for utviklingen innen internasjonal forskning på rasismen som et historisk fenomen, og som et samtidfenomen. Det er imidlertid fortsatt en diskrepans mellom begrepsbruk i og utenfor academia på dette feltet i Norge. Norske leksikalske standarddefinisjoner av rasisme så vel som norsk rettspraksis på feltet tok inntil for få år siden utgangspunkt i en forutsetning om at man utelukkende kunne snakke

² For en variant av denne påstanden fra norsk akademisk hold, se Berg-Eriksen som sitert i Simenstad (2011). Påstanden fremsettes også av Birkelund (2021).

om rasisme når det var snakk om ideer og/eller praksiser basert på sosiale forestillinger om biologi (hudfarge og/eller fenotypiske trekk) og/eller talehandlinger basert på sosiale forestillinger om »rase.»³ Dette til tross for at man i internasjonal forskningslitteratur på rasisme alt siden 1980-tallet hadde notert fremveksten av former for rasisme som var forankret i sosiale og politiske forestillinger om kulturelle eller religiøse forskjeller. Dette skiftet er i forskningslitteraturen blitt omtalt som et skifte i retning av såkalt kulturrasisme (Stolcke 1995) eller nyrasisme (Balibar og Wallerstein 1991). Senere tiårs forskning på rasismens historie i Europa (se for eksempel Fredrickson 2015 og Bethencourt 2013) indikerer imidlertid at betoningen av kulturelle og/eller religiøse forskjeller som et sentralt element i begrunnelser for og av rasisme i en europeisk kontekst på ingen måte kan betraktes som noe særskilt nytt. Sentrale rasismehistorikere som George M. Fredrickson og Francisco Bethencourt har identifisert rasismen mot personer med jødisk eller muslimsk bakgrunn som hadde konvertert til katolisismen under den katolske gjenerobringen [la Reconquista] av den iberiske halvøy på 1200-tallet og deres etterkommere, som det første eksempelet på rasisme i en europeisk kontekst. Det sentrale her er at de katolske erobrerne på det tidspunkt slett ikke opererte med noe biologisk begrep om 'rase': la raza refererte isteden til «adelig byrd» eller «rang.» Utgangspunktet for rasisme var altså ideer om negative essensielle egenskaper ved muslimer eller jøder som grupper, og disse ideene var forankret i ideer om kultur og religion, snarere enn biologi. I en viss forstand kan man derfor si at når muslimer i Norge og øvrige deler av Europa de siste tiårene ser ut til å ha blitt en gruppe som er langt mer utsatte for rasisme, diskriminering og hatkriminalitet enn mange andre minoritetsgrupper, så er den historiske sirkelen i europeisk rasisme «sluttet.» I et slikt lys fremstår også den såkalte vitenskapelige rasismen (ca. 1840-1945), som et historisk unntak, snarere enn en regel i europeisk rasisme. Den vitenskapelige rasismen var selvsagt på langt nær vitenskapelig, men en form for pseudovitenskap (Bangstad 2017). Den såkalte vitenskapelige rasismen vokste da også frem som et resultat av den europeiske opplysningstiden, fremveksten av de moderne vitenskapene, og den fremvoksende europeiske kolonialismen i andre deler av verden. Den vektla «rase»-biologiske forestillinger. Blant europeiske minoriteter er det da særlig jøder som blir mål for den 'vitenskapelige rasismen.' Som en konsekvens av denne utviklingen går europeiske jøder fra å være mål for rasisme i kraft av antakelser om deres religiøse tilhørighet til å være mål for rasisme i kraft av antakelser om at de er en spesifikk 'rase.' Vi går altså fra kristent jødehat til en sekulær antisemittisme (Eriksen, Harket og Lorenz 2005). Når den 'vitenskapelige rasismen' skulle vise seg å ha så katastrofale konsekvenser både i og utenfor Europa, var det da også fordi at den ble målbåret og legitimert av intellektuelle, økonomiske og politiske eliter. Norge var slett ikke noe unntak fra denne utviklingen. For også i Norge utviklet det seg i den aktuelle perioden sterke vitenskapelige miljøer som forfektet 'vitenskapelig rasisme' og 'rasehygiene', ikke minst innen fysisk antropologi. Norske «rase» vitenskapsmenn' var da også i perioden 1920-1940 blant de sentrale premissleverandørene for de rasistiske forestillinger om den såkalte «nordiske rasens» «overlegenhet» som ble videreutviklet av sentrale rasehygienikere og rasevitenskapsmenn i Nazi-Tyskland i perioden 1933 til 1945.⁴ Det hadde praktiske og materielle konsekvenser for så vel minoriteter som urbefolkninger i moderne norsk historie. Det er eksempelvis et demonstrerbart faktum at statlig norsk assimileringpolitikk mot samene helt inn i vår egen tid var forankret i sosiale og politiske forestillinger om at samene skulle tilhøre en «laverestående rase» (Eidheim 1969), og at

³ Eksempelvis var det først i 2019 at Store Norske Leksikon fikk på plass en oppslagsartikkel om rasisme som tar utgangspunkt i at rasisme kan være forankret i noe annet enn forestillinger knyttet til biologi og hudfarge (Skorgen, Ikhdahl og Berg-Nordlie 2021).

⁴ For dette temaet, se særlig Kyllingstad (2016), Emberland og Kott (2013) og Stratigakos (2020).

steriliseringspolitikken i perioden 1934-1977 var forankret i ideer om «rasehygiene» som særlig var rettet mot og rammet taterene (Haave 2000, Brustad, Lien, Rosvoll og Vogt 2017).

2. 'RASE' OG RASISME

Rasisme forankret i forestillinger knyttet til biologiske trekk eller 'rase' ble i og med folkemordet på europeiske jøder under nazismen i Europa 1939-1945 i stor grad diskreditert også i intellektuelle og akademiske kretser. Det er nå stor grad av enighet både i samfunnsvitenskapelige og naturvitenskapelige fag om at ulike 'raser' i en egentlig biologisk forstand ikke eksisterer. Blant annet er det slik at de genetiske forskjellene mellom individer, som anses å tilhøre en og samme genetiske gruppe er langt større enn vi har antatt. Den nye genetikken indikerer også at det historisk sett har vært langt større grad av kontakt og utveksling mellom grupper i ulike deler av verden enn vi har antatt (Rutherford 2021). I fagtermer heter det derfor gjerne at 'rase' er et sosialt konstrukt eller altså en sosial forestilling. Like fullt vet vi at 'rase'-baserte forestillinger fortsatt er utbredte, og har betydelige materielle, sosiale og økonomiske konsekvenser for individer av enten innvandrers- og/eller minoritetsbakgrunn som utsettes for det vi kaller for rasialisering. 'Rase' er med andre ord «virkelig fordi rase er sosialt virkelig, ikke fordi rase er biologisk» (Emirbayer og Desmond 2015: 10). Med rasialisering mener vi en prosess der individer med antatt eller virkelig tilknytning til en bestemt gruppe tilskrives negative egenskaper eller karaktertrekk som er så generaliserte og bestemmende at de blir 'rase'-liknende (Murji og Solomos 2005). Eller uttrykt på en annen måte, så innebærer rasialisering at man tilskriver en 'rase'-messig betydning til en tidligere 'rase'-messig uklassifisert relasjon, sosial praksis eller gruppe (Omi og Winant 1994). I europeisk forskningslitteratur på temaet rasialisering fra de siste to tiårene har rasialisingsperspektivet særlig vært fremhevet som anvendbar med henblikk på det individer med muslimsk minoritetsbakgrunn opplever (Meer og Modood 2009). Det innvendes her ofte at muslimer ikke er en «rase» og derfor ikke kan rammes av rasisme. Men dette er en feilslutning, som forutsetter at (a) «rase» eksisterer i en virkelig og biologisk forstand og (b) at rasisme forutsetter et begrep om «rase.» Det er opplagt at et begrep som «rasisme» etymologisk er avledet av begrepet «rase»: det følger på ingen måte logisk av dette – som eksempelvis Birkelund (2021) hevder – at enhver bruk av begrepet rasisme forutsetter en aksept av «rase» som noe annet enn en sosial og politisk forestilling eller altså et sosialt konstrukt. For å si det med Coates så er «rase rasismens barn, ikke dens far» (Coates 2016). Fra en norsk kontekst er det relativt veldokumentert at individer med muslimsk minoritetsbakgrunn er utsatt for langt høyere grad av negative fordommer enn individer med ikke-muslimsk bakgrunn (Hoffmann og Moe 2018); at individer med muslimsk minoritetsbakgrunn opplever mer diskriminering på boligmarkedet (Andersson, Jakobsson og Kotsadam 2012) og arbeidsmarkedet (Midtbøen og Rogstad 2012; Larsen og Di Stasio 2019); og at muslimer er overrepresentert som ofre for hatkriminalitet i Norge (Oslopolitiet 2020)⁵. At individer med muslimsk bakgrunn er mer utsatt for diskriminering på ulike samfunnsarenaer, bekreftes også av analyser fra Statistisk Sentralbyrå (SSB) (se Barstad 2019).

Imidlertid er det grunn til å påpeke at det er all grunn til å anta 'rase'-baserte forestillinger fortsatt inngår som et sentralt element i rasisme også i vår tid og i vår egen kontekst. For det fremgår også av HL-Senterets rapport (Hoffmann og Moe 2018) og hatkriminalstatistikk fra at individer med mørk hudfarge rammes av langt mer negative fordommer og er mer utsatte for hatkriminalitet enn andre i Norge. Med kultursosiologen Stuart Hall (1932-2014) kan vi betrakte 'rase' som en 'flytende' eller 'glidende'

⁵ At individer med muslimsk bakgrunn synes å være mer utsatt for hatkriminalitet enn andre, er også en av grunnene for at det i den nye statlige handlingsplanen mot muslimhat er foreslått å innføre en separat registrering for hatkriminalitet der hatmotivet er knyttet til offerets muslimske bakgrunn (Regjeringen 2020).

signifikant som kan endre innhold over tid og avhengig av sted. Ifølge Hall utgjør 'rase'-baserte virkelighetsforståelser en så grunnleggende måte å erfare og klassifisere verden og menneskelige forskjeller i verden på at vi ikke kommer ut av disse forståelsene bare ved å endre begrepene vi bruker om disse erfaringene (Hall 2020). I Norge har vi helt siden 1970-tallet, blant annet under sterk innflytelse fra norsk samfunnsforskning (se eksempelvis Barth 1969) vært vant til at det korrekte begrepet å bruke om menneskelige forskjeller er etnisitet og ikke «rase.» Hvis vi tenker på måten et begrep som etnisk norsk brukes og forstås på i samtidens Norge ser vi imidlertid klart og tydelig Halls poeng. Når noen sier etnisk norsk, vil de fleste umiddelbart tenke på en 'hvit norsk kvinne eller mann', selv om begrepet altså på langt nær forutsetter dette. Her har det de siste tiårene funnet sted en utvikling der også aktører på den innvandrings- og muslimfiendtlige ytre høyresiden for lengst har forstått at anklager om rasisme lettere kan rettes mot dem hvis de fortsetter å snakke om «raser»⁶, og derfor unngår det⁷. Den dominerende formen for rasisme i vår tid er med andre ord det Eduardo Bonilla-Silva har karakterisert som en 'rasisme uten raser' (Bonilla-Silva 2018; for en god norsk anvendelse av Bonilla-Silvas analyser, se Helland 2014). Det er altså, som Hall påpekte, viktig å understreke at det ikke er mulig «å ekstrapolere en felles og universell struktur til rasismen, som forblir den samme, utenfor dens spesifikke historiske lokalisering» (Hall 2021: 234). Med andre ord: rasismen og dens uttrykk endrer seg med tid og sted. På den andre siden har vi det siste tiåret også sett hvordan klassisk 'rasetenkning' stadig vekk forsøkes legitimert og utbredt på nye og kreative måter, ikke minst via sosiale medier (Saini 2019). Titley (2020) påpeker i et sentralt bidrag at aktører på den ytre høyresiden de siste to tiårene med stor suksess har anvendt seg av ideer om ytringsfrihet for å legitimere stadig mer ekstreme former for rasistiske hatytringer og avhumaniserende retorikk. På den ene siden kan mye tyde på at rasisme i samtiden av mange aktører uttrykkes stadig mer åpent og uten skånelse via sosiale medier. På den andre siden kan det virke som om langt mer moderate, men også mer utbredte former for rasisme og/eller diskriminering, i vår tid uttrykkes i langt mer subtile og vanskelig identifiserbare former (Emirbayer og Desmond 2015: 3). Dette er blant årsakene til at enkelte forskere på feltet har valgt å begrepsfeste disse mildere og mer subtile uttrykkene for rasisme som for eksempel nano-rasisme (Mbembe 2017). I Norge har debatter om 'rase' vært noe av et offentlig tabu ganske lenge (se McIntosh 2015: 311). Dette tabuet innebærer også at Norge og resten av Norden i utbredte populære forestillinger blir betraktet som noe av et historisk og samtidig unntak fra den globale historien om rasisme og kolonialisme, en historie som da ofte identifiseres med helt andre tider og steder. Dette karakteriserer en forsker som Alana Lentin som en ide om 'frossen rasisme' (Lentin 2020: 66), eller altså en rasisme som representerer noe fortidig og tilbakelagt. I slike ideer blir også rasisme ofte redusert til et spørsmål om individuelle holdninger snarere enn strukturelle føringer.

⁶ Se for eksempel Fangen (2001) for et talende eksempel på hvordan relativt lavt utdannede og ofte marginaliserte norske nynazister i Oslo på 1990-tallet også forstod dette, og snakket om etnisitet, religion og kultur istedenfor «rase» og hudfarge når de snakket om innvandrere. Dette strategiske skiftet i måten ytre høyre-aktivister med rasistiske politiske agendaer omtaler menneskelige forskjeller på kan i realiteten spores tilbake til den såkalte 'nye høyresiden' ['la nouvelle droite'] i Frankrike på 1970-tallet. En av de sentrale intellektuelle i denne bevegelsen var filosofen Alain de Benoist (1943 -), som nettopp anbefalte sine tilhengere å snakke om «kultur» snarere enn «rase» av strategiske grunner. For identitærbevegelsen, se Zuquete (2018); for det franske 'nye høyre', se Bar-On (2016).

⁷ Retoriske 'forsnakkelser' der man også henfaller til klassiske biologiske former for rasisme er imidlertid utbredt også blant aktører som utad hevder at de er «imot alle former for rasisme.» Se for eksempel Bangstad (2016) og Bangstad og Helland (2019) for eksempler på hvordan aktører som Stopp Islamiseringen av Norge (SIAN) og Human Rights Service (HRS) kolporterer også klassiske biologiske former for rasisme i sin retorikk om islam og muslimer.

3. STRUKTURELL ELLER SYSTEMISK RASISME

Begreper som strukturell og systemisk rasisme har eksistert i den spesialiserte forskningslitteraturen på rasisme en god stund allerede. Et nært beslektet begrep, som imidlertid ikke har en identisk betydning med strukturell rasisme, nemlig institusjonell rasisme, har eksistert enda lengre. Begrepet institusjonell rasisme ble introdusert av den trinidadiansk-fødte afrikansk-amerikanske borgerrettighetsaktivisten og filosofen Stokely Carmichael (senere Kwame Turé) i boken *Black Power*, som han publiserte sammen med sosiologen Charles Hamilton i 1967 (Carmichael og Hamilton 1967). Når begrepet institusjonell rasisme er viktig å nevne i denne konteksten, er det fordi begrepet i likhet med begrepet strukturell rasisme etablerer et rammeverk for analyse og beskrivelse av rasisme sentrert i samfunnsmessige strukturer snarere enn individuelle holdninger (Terry 2021). Den første norske forskeren som anvender seg av perspektivet fra strukturell rasisme er så vidt jeg har kunnet bringe på det rene den nå avdøde norske sosialantropologen Marianne Gullestad i studien *Det norske sett med nye øyne* (Gullestad 2003). Dette er i norsk sammenheng å anse som noe av et faglig pionerarbeid på forskningsfeltet. Gullestads studie ble imidlertid møtt av en svært negativ respons fra nokså mange forskere fordi Gullestad i sin studie navnga en rekke norske forskerkolleger som etter hennes vurdering hadde bidratt til å legitimere strukturell og systemisk rasisme mot innvandrere og minoriteter i hennes egen samtid. Det endelige gjennombruddet for begrepet i norsk offentlighet er imidlertid særdeles ferskt: det kommer i kontekst av mobiliseringer til støtte for Black Lives Matter (BLM) i USA og i protest mot politidrap mot afrikansk-amerikanske menn og kvinner våren 2020. Internasjonalt ser vi også at det først er med BLM-mobiliseringer i USA som bakteppe at den autoritative Merriam-Webster Dictionary høsten 2020 endrer sine oppslag om ordet rasisme til også å inkludere en definisjon av strukturell rasisme (Zimmer 2020.) Som ordboken med det som åpenbart fremstår som en spesifikk henvisning til den amerikanske konteksten definerer som «den systematiske undertrykkelsen av en rasemessig gruppe til en annen gruppes sosiale, økonomiske og politiske fordel; mer spesifikt: hvitt overherredømme» (Merriam-Webster 2020).⁸ Teksteksemplene som Merriam-Webster-ordboken gir på dette begrepet tydeliggjør at begrepet skriver seg fra en radikal anti-rasistisk intellektuell tradisjon. Blant de som er sitert er den forhenværende Black Power-aktivisten og den feministiske akademikeren Angela Davis. Davis sine analyser og hennes understrekning av at rasistiske ideer og praksiser har rammet kvinner annerledes enn menn (Davis 2019), er også en viktig forløper for det vi kan identifisere som en spesifikk svart feminisme [black feminism] (Collins 2008), hvorfra et begrep som interseksjonalitet også skriver seg.

I den norske akademiske debatten om begrepet strukturell rasisme er det blant annet blitt anført at begrepets klare og utvetydige opprinnelse i en amerikansk kontekst innebærer at det ikke er anvendbart i en norsk kontekst. Det er nokså ubestridt at den amerikanske konteksten, gitt den lange og særpregede amerikanske historien med rasisme mot svarte amerikanere og settlerkolonial rasisme mot den amerikanske urbefolkningen (indianerne) (Mamdani 2020, Estes 2019), en historie som starter få år etter republikkens grunnleggelse, er nokså ulik den norske konteksten. Men hvis det virkelig var slik at et begrep utviklet av akademikere i USA og med tanke på analysen av historiske og samfunnsmessige strukturer i USA overhodet ikke kan anvendes i en annen kontekst som Norge, og med tanke på analysen av norske strukturer, ville vi i realiteten stått overfor en form for deskriptiv nominalisme som ville ha gjort langt de fleste akademiske begreper ugyldige i Norge. Det vi står overfor i dette argumentet er en klassisk variant av det som på samfunnsvitenskapelig hold ofte betegnes som

⁸ Hvis ikke annet er oppgitt er oversettelsene i dette notatet ved Sindre Bangstad.

metodologisk nasjonalisme (Wimmer og Glick-Schiller 2003), og Erdal (2021) karakteriserer da også med rette spørsmålet om «hvorvidt begreper bør importeres som pussig.» En pragmatisk mellomposisjon mellom en deskriptiv nominalisme og en deskriptiv universalisme vil med tanke på et begrep som strukturell rasisme være å påpeke at begreper som dette kan være mer eller mindre anvendbare i ulike kontekster, snarere enn å bastant avvise gyldigheten og anvendbarheten av et begrep utenfor dets opprinnelseskontekst. Det er i denne sammenheng verdt å nevne at Holbergprisvinneren fra 2019, professor Paul Gilroy i sin tiltredelsesforelesning som professor i rase og rasialisering ved University College London (UCL) og direktør for Sarah Parker Remond Centre samme sted senest 6. mai 2021 gjentatte ganger brukte begrep som nettopp «strukturell rasisme» og «institusjonell rasisme» i sin beskrivelse av rasismen som rasialiserte minoriteter i Storbritannia står overfor før og nå (Gilroy 2021). Hvis det var slik at disse begrepene overhodet ikke kunne anvendes utenfor sin opprinnelseskontekst, altså USA, fremstår det opplagt som nokså merkelig at en ledende forsker på feltet skulle anvende dem på den britiske konteksten. I debatten om begrepet i en norsk samfunnsvitenskapelig kontekst er det også blitt fremhevet at et begrep som strukturell rasisme forutsetter en mer eller mindre deterministisk reproduksjon av såkalte «rasebaserte ordener» (Emirbayer og Desmond 2015) som er lite egnet til å fange inn de betydelige variasjoner i diskrimineringsmønstre som eksisterer og den oppadstigende sosiale mobilitet som spesielt etterkommere av innvandrere i Norge faktisk også opplever (se Midtbøen 2021 for dette). Imidlertid er det ikke noe ved definisjonene av begrepet selv i amerikansk forskningslitteratur som hindrer en i å beskrive og å analysere det sammensatte i diskrimineringsmønstre eller for den del oppadstigende sosial mobilitet, verken i USA eller andre steder. Omi og Winant (2015) beskriver blant annet de innrømmelsene som ble gitt overfor rasialiserte minoriteter i USA som en følge av borgerrettighetslovgivningen på 1960-tallet som et sosialt og empirisk faktum som «ikke endret den underliggende strukturelle rasismen som var karakteristisk for USA» (Omi og Winant 2015: 15). Bonilla-Silva (2018), som like siden hans publisering av en artikkel om temaet i *American Sociological Review* i 1997 (Bonilla-Silva 1997) har vært en sentral referanse i forskning på strukturell rasisme i USA beskriver såkalt fargeblind rasisme eller rasisme uten raser som den dominerende formen amerikansk rasisme mot svarte og andre minoriteter i USA antar i vår tid. Men selve utgangspunktet for Bonilla-Silva er rasismens endrede karakter og begrunnelser som en følge av borgerrettighetsbevegelsens seire på 1950- og 60-tallet. Begrepet strukturell rasisme impliserer heller ikke her en statisk, deterministisk eller udifferensiert rasisme som ikke endrer seg over tid. Det er med andre ord uttrykk for en vranglesning når enkelte utlegger Bonilla-Silva som å hevde at «rasisme finnes overalt» (se Brekke 2021 for denne formuleringen). Elgvins oppfordring til forskere om å unngå to ytterpunkter i debatten tilbyr i så måte en langt mer konstruktiv tilnærming. Elgvin advarer på den ene side mot å akseptere et (riktignok marginalt forekommende) premiss om at «norske samfunnsinstitusjoner» skulle være «gjennomsyret av rasisme», men også på den andre siden (den langt mer utbredte holdningen) om «å la være å diskutere det som faktisk finnes av strukturell rasisme» (Elgvin 2021).

Hva skiller så begreper som strukturell eller systemisk rasisme fra et begrep som rasisme? Fordelen med et begrep som strukturell eller systemisk rasisme er at dreier den analytiske oppmerksomheten fra individuelle holdninger og til strukturelle føringer. I en slik analyse blir rasisme mer et spørsmål om sosiale praksiser enn om tanker og ideer som enkeltindivider til enhver tid måtte ha. «Rasisme er først og fremst en sosial praksis, som betyr at det er en handling eller en beveggrunn for handling, eller begge deler samtidig» som de afrikansk-amerikanske historikerne Karen E. Fields og Barbara J. Fields formulerer det (Fields og Fields 2014: 17). Det betyr imidlertid ikke at individuelle holdninger, tanker

og ideer er uten relevans også for analyser av strukturell rasisme. Strukturell rasisme kan også være konsekvensen av summen av individuelle handlinger i form av systematisk eller strukturell negativ forskjellsbehandling av individer på grunnlag av vilkårlige karakteristika så som hudfarge, etnisk og/eller nasjonal opprinnelse og religiøs tilhørighet. For å ta et konkret eksempel på hvordan dette kan uttrykke seg i praksis: hvis det er en allment utbredt oppfatning blant norske politiansatte som arbeider i tilknytning til tollene på norske flyplasser at individer med statsborgerskap fra et afrikansk land og mørk hud er mer tilbøyelige til å være involvert i narkotikasmugling til Norge enn hvite europeiske borgere, vil også risikoen for at individer med den førstnevnte bakgrunnen blir holdt tilbake av politi i tollene ved ankomst til norske flyplasser enn det risikoen vil være for individer med den sistnevnte bakgrunnen.

4. INTERSEKSJONALITET

Begrepet interseksjonalitet skriver seg som nevnt opprinnelig fra en svart afrikansk-amerikansk feministisk tradisjon. Blant de afrikansk-amerikanske feministiske forløperne for den typen analytisk tenkning som kommer til uttrykk gjennom interseksjonelle perspektiver finner vi utvilsomt den nevnte Angela Davis og hennes bok *Women, Race And Class*, som opprinnelig ble publisert i 1981 (Davis 2019). Men vi vil også nevne det såkalte Combahee River Collective, hvis manifest «A Black Feminist Statement» (Combahee River Collective 1982; se også Yamahhta-Taylor 2016) introduserte det etter hvert så politisk misbrukte begrepet «identitetspolitikk», og den afrikansk-amerikanske lesbiske feministen og forfatteren Audre Lorde og hennes essaysamling *Sister Outsider* (Lorde 2007), som først ble publisert i 1984 (se bla Collins 2009: 21 for dette). Et felles poeng for disse intellektuelle er at svarte og andre rasialiserte minoriteters erfaringer ikke bare er formet av «rase»-baserte forestillinger og kategoriseringer, men også av kjønn, sosial klasse- og/eller status, seksuell orientering og psykisk og/eller fysisk funksjonsevne. For å uttrykke det enklere er det med andre ord ikke det samme å være en mann med rasialisert minoritetsbakgrunn som det er å være en kvinne med rasialisert minoritetsbakgrunn. Det er heller ikke det samme å være lesbisk eller homofil og å ha en rasialisert minoritetsbakgrunn, og ei heller å ha arbeiderklassebakgrunn istedenfor middelklassebakgrunn. For Lorde og senere interseksjonelle feminister er en anerkjennelse av forskjellighet [difference] et nødvendig utgangspunkt for konkrete rettighetskamper for spesifikke grupper i befolkningen. Det ligger imidlertid ikke noen ukritisk feiring av forskjellighet for forskjellighetens skyld i dette: målsetningen for Lorde som for de fleste andre interseksjonelle feminister er en egalitær og ikke-diskriminerende samfunnsorden (se Turner 2021 for dette). Selve begrepet interseksjonalitet tilskrives som regel en svært innflytelsesrik artikkel i tidsskriftet *Chicago Legal Forum* av den afrikansk-amerikanske jusprofessoren Kimberlé Crenshaw fra 1989 (Crenshaw 1989).⁹ Begrepet interseksjonalitet har med andre ord også en bakgrunn i det som ofte omtales som Critical Race Theory (CTR), som det siste året har blitt omstridt blant en del norske akademikere.¹⁰ I norsk akademisk forskning har begrepet etter hvert blitt tatt i utstrakt bruk, ikke minst innen norsk kjønns- og likestillingsforskning. Nettopp dette faktum representerer også noen spesifikke utfordringer, gitt at det særlig er diskriminering knyttet til kjønn som har stått i fokus for anvendelsen av begrepet i en norsk kontekst, og det medfører en risiko for at andre diskrimineringsgrunnlag forsvinner ut av syne. Det er heller ikke gitt at kvinner snarere enn menn med minoritetsbakgrunn er de som faktisk opplever mest negativ forskjellsbehandling i en samfunnsmessig kontekst som den norske i vår tid. Cecilie Thun definerer begrepet interseksjonalitet som et begrep som «viser til hvordan kategorier som kjønn, rase, etnisitet, religion, sosial klasse, seksuell orientering og funksjonsevne kan samvirke og påvirke personers leve- og livsvilkår» (Thun 2019). Her ser vi for øvrig også at (antatt eller reell) religiøs tilhørighet inkluderes i definisjonen av begrepets empiriske virke- og anvendelsesområde. Når denne

⁹ En god innføring til begrepets historie gis i Hancock (2016).

¹⁰ Angrepene på CTR eller kritisk raseteori har også i Norge i det store og det hele kommet fra høyreorienterte hvite mannlige akademikere og intellektuelle, og må derfor sees i sammenheng med tilsvarende angrep fra konservative krefter i land som USA, Storbritannia, Frankrike og Australia det siste året, og som en respons på de globale mobiliseringene utløst av politidrapet på George Floyd i Minneapolis i USA i 2020, og til støtte for Black Lives Matter (BLM)-bevegelsen. En av de retoriske strategiene som brukes i disse angrepene, og som også er kommet til anvendelse i en norsk kontekst, er å fremstille det som om CTR eller kritisk raseteori, som i likhet med enhver annen akademisk teoritradisjon er et sammensatt og mangfoldig fenomen, er symptomatisk for antirasistisk forskning og teori i sin helhet. Goldberg (2021) gir en god oppsummering av disse angrepene i global kontekst.

inkluderingen opplagt gir mening er det selvsagt fordi antatt eller reell religiøs tilhørighet også kan ha stor betydning for en persons leve- og livsvilkår. Vi vet fra en norsk så vel som en europeisk kontekst at muslimer antakeligvis er den minoriteten som blir møtt med størst grad av generelle negative fordommer, og at dette også omsettes i rasisme og diskriminering på arbeids- og boligmarkedet, og i form av hatkriminalitet som spesifikt retter seg mot personer med muslimsk bakgrunn.

5. HVA VET VI OM OMFANGET AV STRUKTURELL RASISME I NORGE?

Et av de fundamentale problemene i debatter om strukturell rasisme i Norge er at vi har utilstrekkelige data på fenomenet, dets utbredelse og utvikling over tid i Norge. En av de viktigere årsakene til dette er ganske enkelt at det i Norge historisk sett har vært utført særdeles lite kvantitativ og kvalitativ forskning på rasisme. Det har mange og sammensatte grunner at det er blitt slik, men blant de faktorer som utvilsomt har hatt betydning for hvorfor det er blitt slik er det:

- (1) At det har vært investert svært lite forskningsmidler i dette feltet fra offentlige myndigheter og også Norges Forskningsråd (NFR) til empirisk forskning på rasisme i samtidens Norge.
- (2) At empirisk forskning på rasisme har hatt relativt lav status blant norske forskere.
- (3) At norsk forskning også har vært karakterisert av en tendens til å tenke om rasisme som noe som først og fremst angår andre tider og andre steder.

Dertil kommer at empirisk og særlig kvantitativ forskning på et fenomen som rasisme innebærer et helt sett av metodologiske og undersøkelsesmessige utfordringer. Som vi tidligere har nevnt er begreper som rasisme og strukturell rasisme i sin natur både deskriptive og normative begreper. Vi vet at holdninger på et felt som dette er notorisk vanskelig å måle gjennom kvantitative surveyundersøkelser. For spesielt i befolkninger og befolkningsutvalg med høyt utdanningsnivå vet vi at det ligger betydelige feilkilder i det enkle faktum at respondenter eller informanter som blir spurt om spørsmål knyttet til egne holdninger på et så sensitivt felt, utmerket godt vil forstå hva det er de blir spurt om, og at det knytter seg en grad av moralsk fordømmelse til å avgi moralsk «gale» svar. I store internasjonale komparative surveystudier hvor det er anvendt store datasett på makro-nivå – som studier fra PEW Research i USA - blir Norge som regel rangert lavt med hensyn til forekomst og utbredelse av rasisme. Det ser da også ut til at forekomsten av rasisme er noe mindre i mer etnisk og kulturelt homogene land enn i land som er etnisk og kulturelt sammensatte, og i mindre i land med mindre grad av sosial og økonomisk ulikhet enn i land med stor grad av sosial og økonomisk ulikhet. Men ser man nærmere på disse studiene vil man også lett kunne identifisere mange feilkilder knyttet til de tidligere nevnte forholdene, og dessuten til den manglende grad av lokal og kontekstuell forståelse av undersøkelseskonteksten i disse studiene.

For å identifisere funn som er relevante for å kunne si noe mer konkret om utbredelsen av rasisme og/eller strukturell rasisme i et land som Norge, må man som oftest ta omveien om den etter hvert så omfattende norske empiriske forskningslitteraturen på diskriminering. Det foreligger etter hvert en hel rekke studier, forskningsrapporter og vitenskapelige artikler som tar for seg forekomsten av diskriminering av ulike minoriteter på ulike felt i det norske samfunn. Studier og rapporter som tar for seg utbredelsen av negative fordommer mot spesifikke minoriteter, og studier og rapporter knyttet til hatkriminalitet er også anvendbare i denne sammenhengen. Samtidig må vi nødvendigvis knytte adskillige forbehold til alle disse kategoriene av studier og rapporter. For det er ganske enkelt ikke slik at diskriminering, negative fordommer og hatkriminalitet nødvendigvis sier oss noe om forekomsten av rasisme og/eller strukturell rasisme i et samfunn. Rasismebegrepet forutsetter en sterkere grad av individuell intensjonalitet knyttet til ideer om hierarkisering eller over/underordning av bestemte kategorier av mennesker som vi eksempelvis ikke finner i studier av diskriminering. Negative fordommer mot minoriteter kan utmerket godt være foranlediget av rasisme, men trenger heller ikke

være det. Registrert hatkriminalitet gir oss etter alt å dømme en forholdsvis god pekepinn om hvilke grupper av minoriteter – inklusive rasialiserte minoriteter - som er mest utsatte for hatkriminalitet til enhver tid, men gir oss dessverre ikke noen pekepinn om forekomst og utbredelse av rasisme generelt i samfunnet.

Det foreligger i Norge også en rekke studier av diskriminering basert på selvrapportert diskriminering fra etniske minoriteter (se for eksempel SSB 2007). Den metodologiske svakheten knyttet til disse studiene er utvilsomt at selvrapportert diskriminering opplagt vil være et utilstrekkelig mål på diskriminering all den tid vi dessverre ikke kan vite noe om det konkrete hendelsesforløpet bak en eller flere handlinger/praksiser som fremstår/har fremstått for respondentene som diskriminerende. Det kan også være en feilkilde i det faktum at det demonstrerbart vil være slik i de fleste kontekster at blant individer som opplever diskriminering er det særlig individer med høyere utdanning og en høy grad av bevissthet om diskriminerende mekanismer i samfunnslivet som vil rapportere at det er utsatt for diskriminering i store surveyundersøkelser (se bla Midtbøen og Kitterød 2019 for dette).

Det vi med stor grad av sikkerhet kan fastslå på grunnlag av foreliggende forskning om diskriminering, negative fordommer og hatkriminalitet i Norge de siste ti årene er imidlertid følgende:

1. De individer som i Norge som i de fleste andre sammenliknbare vest-europeiske land er mest utsatt for diskriminering, negative fordommer og/eller hatkriminalitet er individer som er – eller antas av andre – å være muslimer. Eksempelvis finner både Hoffmann og Moe (2018) og Tyldum (2019) at respondenter i representative nasjonale utvalg eller mest skeptiske har mest negative fordommer til muslimer. Andelen som oppgir at de ikke vil synes det er greit om et familiemedlem blir gift med en praktiserende muslim er i Tyldums studie (2019) hele 38% (Tyldum 2019: 36). Hele 44% av respondentene oppgir at de ikke vil synes det er greit om en praktiserende muslim skulle bli statsminister (ibid.) Ifølge Hoffmann og Moes studie (2018) har så mye som 34% av de spurte i et representativt utvalg av den norske befolkningen utpregede negative holdninger mot muslimer. Det er også verdt å merke seg at de negative holdningene mot norsk-somalier, som i tillegg til å ha muslimsk bakgrunn også vil ha mørk hudfarge, og er overrepresentert på statistikk knyttet til arbeidsledighet, trygdeytelser og kriminalitet, er enda mer negative enn mot muslimer generelt ifølge Hoffmann og Moes undersøkelse (2018). I Tyldums studie oppgir respondentene i større grad å ha aksept for ideen om at et familiemedlem skulle bli gift med en person med det islamske hodetørklet hijab (29% ville ikke synes det var greit) enn ideen om at en praktiserende muslim kunne bli det (38% ville ikke synes det var greit). Samtidig som respondentene finner det mindre greit at en person med hijab skulle bli statsminister (46% ikke greit) enn at en praktiserende muslim skulle bli det (44% ville ikke synes det var greit). Det er vanskelig å lese dette på annen måte enn at interseksjonelle perspektiver knyttet til kjønn her er svært relevante for tolkningen av disse dataene. Herunder at stereotype forestillinger knyttet til muslimske menn som undertrykkende og muslimske kvinner som undertrykte bevirker en større aksept for inngifte av kvinner med hijab i egen familie enn av praktiserende muslimer generelt. Samtidig som stereotype forestillinger knyttet til at muslimske kvinner som bærer hijab må være undertrykte (se Bøe 2019 for dette) gir en lavere grad av aksept for en ide om at en muslimsk kvinne med hijab kan bli statsminister enn at en praktiserende muslim kan bli det. Tilgjengelig statistikk på diskriminering på bolig- og arbeidsmarkedet tilsier også at individer med muslimsk bakgrunn er spesielt utsatte for dette. Vi har ikke klare og entydige data på hvordan dette fordeler seg

på kjønn, men enkelte studier peker i retning av at menn med muslimsk bakgrunn kan være mer utsatte for arbeidsmarkedsdiskriminering enn kvinner med muslimsk bakgrunn (Rogstad og Midtbøen 2012). Det er lite som tyder på at arbeidssøkere med muslimsk bakgrunn i Norge er mindre utsatte for diskriminerende praksiser fra arbeidsgiveres side enn i andre sammenliknbare land (Larsen og Di Stasio 2018.) Fra hatkriminalstatistikken til Oslo Politikammer, som hittil ikke har vært gjenstand for uavhengig forskning, har vi sterke indisier på at kvinner med synlig identitet som praktiserende muslimer, og da spesielt i form av hijab – er mer utsatt for hatkriminalitet enn menn med muslimsk bakgrunn (Oslopolitiet 2020). Overgriperne i anmeldte og pådømte hatkriminalssaker der ofrene er muslimske kvinner med hijab er da også både ikke-muslimske kvinner og menn.

2. Den andre gruppen som utmerker seg ved å være mest utsatt for negative fordommer i Norge er rom- eller romani-talende folk. I Tyldums undersøkelse oppgir eksempelvis 37% at det ikke ville være greit om en person med slik bakgrunn ble inngiftet i egen familie, og 45% at det ikke ville være greit om en person med en slik bakgrunn ble statsminister (Tyldum 2019: 36). Vi vet imidlertid betydelig mindre om forekomst og utbredelse av diskriminering mot rom- eller romani-talende folk på ulike samfunnsområder enn hva tilfellet er for muslimer i Norge. Dette skyldes også at dette er en gruppe som det er adskillig mer krevende å forske på enn bofaste og i stor grad norsk-talende muslimer i Norge, og at det for deler av denne gruppen som består av lavt utdannede migranter fra land som Romania og Bulgaria som under EØS-regulativer har adgang til opphold i Norge begrenset til 92 dager i forbindelse med hvert besøk og som i stor grad livnærer seg ved tigging, gir liten mening å skulle innhente data på eventuell arbeidsmarkeds- og boligmarkedsdiskriminering av dem. Hva angår hatkriminalitet rettet mot denne gruppen er det all mulig grunn til å tro at det er betydelige mørketall, blant annet knyttet til manglende kunnskaper om norsk lov- og rettspraksis på dette feltet blant rom- og romanitalende grupper fra andre land, og manglende tillit til norsk politi blant dem.

Til slutt kan vi også fastslå klart og utvetydig at rasisme og/eller strukturell rasisme på bakgrunn av de data vi tross alt har, også må sies å forekomme i Norge. Den empiriske utfordringen består i å kartlegge omfang og utbredelse, og hvordan den rammer ulike minoritetsgrupper ulikt. Gitt de overordnede utfordringene i empirisk forskning på rasisme, som blant annet handler om at en forskningsmessig tilgang til individuelle erfaringer med rasisme og diskriminering krever stor grad av tillit mellom forsker og informant/respondent, fremstår det som nødvendig at en slik forskning anvender seg av et bredt og tverrfaglig spekter av metoder – både kvalitative og kvantitative.¹¹ Samtidig er det viktig at dreiningen fra individuelle og holdningsorienterte rammeforståelser av rasismen, dens utbredelse, omfang og konsekvenser til mer strukturelle og systemiske rammeforståelser ikke innebærer at vi kaster et dynamisk og prosessuelt perspektiv helt på båten. For som Orupabo betimelig nok påpeker er maktstrukturer «variable og relasjonelle – ikke absolutte» og «å erstatte et individorientert rasismebegrep er ikke nok hvis vi skal identifisere rasismens omfang og konsekvenser» (Orupabo 2021).

¹¹ Det er med andre ord grunn til å stille seg grunnleggende skeptisk til Wigs forsøk på å fremstille positivistiske tilnærminger og kvantitative metoder som det eneste saliggjørende i empirisk forskning på rasisme (Wig 2021).

LITTERATURLISTE

- Andersson, Lisa, Jakobsson, Niklas og Kotsadam, Andreas (2012). 'A Field Experiment in Discrimination in the Norwegian Housing Market', *Land Economics* 86 (2): 233-240.
- Arbeids- og inkluderingsdepartementet (2002). Handlingsplan mot rasisme og diskriminering 2002-2006. Oslo: Arbeids- og inkluderingsdepartementet. Tilgjengelig på: https://www.regjeringen.no/contentassets/589aa9f4e14540b5a5a6144aaea7b518/handlingsplan-mot-rasisme_uu_des-2019.pdf
- Balibar, Etienne og Wallerstein, Immanuel (1991). Is There Are «Neo-racism?» I Balibar, Etienne og Wallerstein, Immanuel (red.) *Race, Nation, Class: Ambiguous Identities*. London og New York: Verso.
- Bangstad, Sindre (2014). *Anders Breivik And The Rise of Islamophobia*. London og New York: Zed Books.
- Bangstad, Sindre (2016). 'Islamophobia: What's in a Name? Analysing the Discourses of Stopp Islamiseringen av Norge (Stop The Islamisation of Norway, SIAN)', *Journal of Muslims in Europe* 5 (1): 1-25.
- Bangstad, Sindre (2017). 'Rasebegrepets fortid og nåtid', *Norsk Sosiologisk Tidsskrift* 3 (1).
- Bangstad, Sindre (2020). 'A Boy Named Benjamin', *New Frame* 22.07.20. Tilgjengelig på: <https://www.newframe.com/long-read-a-boy-named-benjamin/>
- Bangstad, Sindre og Døving, Cora Alexa (2015). *Hva er rasisme*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bangstad, Sindre og Helland, Frode (2019). 'The Rhetoric of Islamophobia: an analysis of the means of persuasion in Hege Storhaug's writings on Islam and Muslims', *Ethnic and Racial Studies* 42 (13).
- Bar-On, Tamir (2016). *Where Have All The Fascists Gone?* London og New York: Routledge.
- Barstad, Andreas (2019). 'Er religiøse innvandrere mindre integrert?', *SSB Analyse* 22/2019. Tilgjengelig på: <https://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/er-religiose-innvandrere-mindre-integrert>
- Barth, Fredrik (red.) (1969). *Ethnic Groups And Boundaries*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bethencourt, Francisco (2013). *Racisms: From The Crusades to the Twentieth Century*. Princeton, New Jersey og London, Storbritannia: Princeton University Press.
- Birkelund, Gunn E. (2021). 'Skal europeere begynne å snakke om «raser» igjen?', *Tidsskrift for Samfunnsforskning* 62 (1): 80-86.
- Bonilla-Silva, Eduardo (1997). 'Rethinking Racism: Toward a Structural Interpretation', *American Sociological Review* 62 (3): 465-480.
- Bonilla-Silva, Eduardo (2018). *Racism without racists: Color-blind racism and the persistence of racial inequality in America*. 5. utgave. London og New York: Rowman og Littlefield.
- Brekke, Torkel (2021). 'Strukturell rasisme og andre alt-i-ett-begreper' *Tidsskrift for Samfunnsforskning* 62 (1): 94-98.
- Brustad, Jan A. S., Lien, Lars, Rosvoll, Maria, Vogt, Carl Emil (2017). *Et uønsket folk: Utviklingen av en «sigøynepolitikk» og utryddelsen av norske rom 1915-1956*. Oslo: Cappelen Damm.
- Bøe, Marianne H. (2019). *Feminisme i islam*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Carmichael, Stokely og Hamilton, Charles (1967). *Black Power: The Politics of Liberation*. New York: Vintage.
- Coates, Ta-Nehisi (2016). *Mellom verden og meg*. Oversatt fra engelsk av Bodil Engen. Oslo: Heinesen Forlag.
- Collins, Patricia H. (2009). *Black Feminism: Knowledge, consciousness, and the politics of empowerment*. London og New York: Routledge Classics.

- Combahee River Collective (1982). A Black Feminist Statement. I Hull, Gloria T., Scott, Patricia B., og Smith, Barbara (red.) *But Some of Us Are Brave*, 13-22. Old Westbury, New York: Feminist Press.
- Crenshaw, Kimberle (1989). 'Demarginalizing The Intersection of Race And Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Policies', *University of Chicago Legal Forum* 1989: 139-167.
- Davis, Angela (2019) [1981]. *Women, Race & Class*. London og New York: Penguin Classics.
- Eidheim, Harald (1969). When Ethnic Identity Is A Social Stigma. I Barth, Fredrik (red.) *Ethnic Groups And Boundaries*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Elgvin, Olav (2021). 'Strukturell rasisme i Norge: en funksjonalistisk tilnærming til rasisme uten raser', *Tidsskrift for Samfunnsforskning* 62 (1): 99-105.
- Emberland, Terje og Kott, Matthew (2013). *Himmlers Norge: nordmenn i det storgermanske prosjekt*. Oslo: Aschehoug.
- Emirbayer, Mustafa og Desmond, Matthew (2015). *The Racial Order*. Chicago og London: Chicago University Press.
- Erdal, Marta B. (2021). 'Om å få høre til: en noe lavmælt og avventende tilnærming til rasialisering', *Tidsskrift for Samfunnsforskning* 62 (1): 87-93.
- Eriksen, Trond B., Harket, Håkon og Lorenz, Einhart (2005). *Jødehat: Antisemittismens historie fra antikken til i dag*. Oslo: Cappelen Damm.
- Estes, Nick (2019). *Our History Is The Future: Standing Rock Versus the Dakota Access Pipeline, and the Long Tradition of Indigenous Resistance*. London og New York: Verso.
- Fangen, Katrine M. (2001). *En bok om nynazister*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Fields, Karen E. og Fields, Barbara J. (2014). *Racecraft: The Soul of Inequality in American Life*. London og New York: Verso.
- Fredrickson, George M. (2015). *Racism: A Short History*. Princeton, New Jersey og London, Storbritannia: Princeton University Press.
- Gilroy, Paul (2000). *Against Race: Imagining Political Culture Beyond The Color Line*. Cambridge, Massachusetts og London, England: Harvard University Press.
- Gilroy, Paul (2021). *Antiracism as Politics*. Upublisert tildredelsesforelesning. 06.05.21. London: Sarah Parker Remond Centre/University College London.
- Goldberg, David T. (2021). 'The War on Critical Race Theory', *Boston Review* 07.05.21. Tilgjengelig på: <http://bostonreview.net/race-politics/david-theo-goldberg-war-critical-race-theory>
- Hall, Stuart (2020). *Rase, Etnisitet, Nasjon: Et ulykksalig triangel*. Oversatt av Inger Sverreson Holmes. Oslo: Cappelens Upopulære Skrifter/Cappelen Damm.
- Hall, Stuart (2021 [1980]). *Race, Articulation and Societies Structured in Dominance*. I Gilroy, Paul og Wilson Gilmore, Ruth (red.) *Stuart Hall: Selected Writings on Race And Difference*, s. 195-246. Durham og London: Duke University Press.
- Hancock, Ange-Marie (2016). *Intersectionality: An Intellectual History*. Oxford: Oxford University Press.
- Helland, Frode (2014). 'Rasisme uten rasister i Norge', *Agora* 3-4 2014.
- Haave, Per (2000). *Sterilisering av tatere 1934-1977: En historisk undersøkelse av lov og praksis 1934-1977*. Oslo: Norges Forskningsråd.
- Hoffmann, Christhard og Moe, Vibeke (2018). *Holdninger til jøder og muslimer i Norge: Befolkningsundersøkelse og minoritetsstudie*. Oslo: HL-Senteret. Tilgjengelig på: https://www.hlsenteret.no/aktuelt/publikasjoner/hl-rapport_29mai-web-%282%29.pdf

- Midtbøen, Arnfinn H. og Kitterød, Ragni H. (2019). 'Beskytter diskriminering mot assimilering? Opplevd diskriminering blant innvandrere og etterkommere av innvandrere i det norske arbeidslivet', Norsk Sosiologisk Tidsskrift 36 (5): 353-371.
- Midtbøen, Arnfinn H. (2021). 'Strukturell rasisme i en strukturelt inkluderende velferdsstat?', Tidsskrift for Samfunnsforskning 62 (1): 106-115.
- Kyllingstad, Jon Røyne (2007). Kortsjaller og langsjaller: fysisk antropologi i Norge og striden om det nordiske herremennesket. Oslo: Scandinavian Academic Press.
- Larsen, Edvard N. og Di Stasio, Valentina (2019). 'Pakistani in the UK and Norway: different contexts, similar disadvantage: Results from a comparative field experiment on hiring discrimination', Journal of Ethnic And Migration Studies
- Lentin, Alana (2020). Why Race Still Matters. London og New York: Polity Press.
- Lourde, Audre (2007) [1984]. Sister Outsider: Essays and Speeches. New York og London: Penguin Random House.
- Mamdani, Mahmood (2020). Neither Settler Nor Native: The Making and Unmaking of Permanent Minorities. Cambridge, Massachusetts og London, England: Harvard University Press.
- Mbembe, Achille (2017). Critique of Black Reason. Oversatt fra fransk av Laurent Dubois. Durham og London: Duke University Press.
- McIntosh, Laurie (2015) 'Impossible presence: race, nation and the cultural politics of 'being Norwegian'', Ethnic and Racial Studies 38 (2): 309-325.
- Merriam-Webster (2020). 'Racism.' Tilgjengelig på <https://www.merriam-webster.com/dictionary/racism>
- Midtbøen, Arnfinn H. og Rogstad, Jon (2012). Diskrimineringens omfang og årsaker: Etniske minoriteters tilgang til norsk arbeidsliv. Rapport 1/2012. Oslo: Institutt for Samfunnsforskning. Tilgjengelig på: https://samfunnsforskning.brage.unit.no/samfunnsforskning-xmlui/bitstream/handle/11250/177445/R_2012_1_web.pdf?sequence=3&isAllowed=y
- Meer, Nasar og Modood, Tariq (2009). 'Refutations of racism in the 'Muslim question'', Patterns of Prejudice 43 (3-4): 335-354.
- Murji, Karim og Solomos, John (red.) (2005). Racialization: Studies in Theory And Practice. Oxford og New York: Oxford University Press.
- Orupabo, Julia (2021). 'Spranget fra hvem som er rasist til når, hvor og hvordan', Tidsskrift for Samfunnsforskning 62 (1): 116-120.
- Omi, Michael og Winant, Howard (2014). Racial Formation in the United States: From the 1960s to the 1990s. 3. utgave. New York: Routledge.
- Oslopolitiet (2020). Hatkriminalitet: Anmeldt hatkriminalitet 2019. Oslo: Oslo Politidistrikt. Tilgjengelig på: <https://www.politiet.no/globalassets/dokumenter/oslo/rapporter/anmeldt-hatkriminalitet-oslo/Anmeldt-hatkriminalitet-i-Oslo-2019>
- Regjeringen (2019). Handlingsplan mot rasisme og diskriminering på grunn av etnisitet og religion. Oslo: Regjeringens Informasjonssenter. Tilgjengelig på: https://www.regjeringen.no/contentassets/589aa9f4e14540b5a5a6144aaea7b518/handlingsplan-mot-rasisme_uu_des-2019.pdf
- Regjeringen (2020). Handlingsplan mot diskriminering av og hat mot muslimer 2020-2023. Oslo: Regjeringens Informasjonssenter. Tilgjengelig på: <https://www.regjeringen.no/contentassets/b2a6fd21c6a94bae83d5a3425593da30/handlingsplan-mot-diskriminering-av-og-hat-mot-muslimer-2020-2023.pdf>

- Rogstad, Jon og Midtbøen, Arnfinn H. (2009). Rasisme og diskriminering: Begreper, kontroverser og nye perspektiver. Rapport utarbeidet for IMER-Programmet til Norges Forskningsråd. Oslo: Norges Forskningsråd. Tilgjengelig på: file:///F:/STRUKTURELLRASISMEBERGEN/ROGSTAD_MIDTBØEN.pdf
- Rutherford, Adam (2021). Hvordan snakke med en rasist: hva genene våre kan (og ikke kan) fortelle oss om forskjellen på folk. Oversatt fra engelsk av Einar Blomgren. Oslo: Cappelen Damm.
- Saini, Angela (2019). Superior: The Return of Race Science. London: 4th Estate.
- Simenstad, Lene M. (2011). 'Antirasistene er de eneste som opprettholder rasebegrepet', Klassekampen 25. 08.11.
- Skorgen, Torgeir, Ikdahl, Ingunn og Berg-Nordlie, Mikkel (2021). 'Rasisme', Store Norske Leksikon. Oppdatert 5. mai 2021. Tilgjengelig på: <https://snl.no/rasisme>
- Statistisk Sentralbyrå (SSB) (2008). Levekår blant innvandrere 2005-06. Rapport 5/2008. Oslo og Kongsvinger: Statistisk Sentralbyrå. Tilgjengelig på: <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/levekår-blant-innvandrere-i-norge-2005-2006>
- Stratigakos, Despina (2020). Hitler's Northern Utopia: Building The New Order in Occupied Norway. Princeton, New Jersey og London, Storbritannia: Princeton University Press.
- Stolcke, Verena (1995). 'Talking Culture: New Boundaries, New Rhetorics of Exclusion in Europe', Current Anthropology 36 (1): 1-24.
- Sussman, Robert W. (2014). The Myth of Race: The Troubling Persistence of an Unscientific Idea. Cambridge, Massachusetts og London, England: Harvard University Press.
- Terry, Brandon M. (2021). Stokely Carmichael and the Longing for Black Liberation: Black Power and Beyond. I Rogers, Melvin L. og Turner, Jack (red.) African-American Political Thought: A Collected History, s. 593-630. Chicago og London: Chicago University Press.
- Titley, Gavan (2019). Racism and Media. London og Thousand Oaks, California: Sage Publications.
- Titley, Gavan (2020). Is Free Speech Racist? London og New York: Polity Press.
- Thun, Cecilie (2019). 'Interseksjonalitet', Store Norske Leksikon 20.12.19. Tilgjengelig på: <https://snl.no/interseksjonalitet>
- Turner, Jack (2021). Audre Lorde's Politics of Difference. I Rogers, Melvin L. og Turner, Jack (red.) African-American Political Thought: A Collected History, s. 563-593. Chicago og London: Chicago University Press.
- Tyldum, Guri (2019). Holdninger til diskriminering, likestilling og hatprat i Norge. 2. redigerte utgave. FAFO-rapport 2019:26. Tilgjengelig på: <https://fafo.no/images/pub/2019/20723.pdf>
- Yamahtta-Taylor, Keeanga (2017). How We Get Free: Black Feminism and the Combahee River Collective. London og New York: Haymarket Books.
- Zimmer, Ben (2020). 'The Evolution of Racism', The Atlantic Monthly 4. september 2020. Tilgjengelig på: <https://www.theatlantic.com/culture/archive/2020/09/how-racism-made-its-way-into-dictionary-merriam-webster/615334/>
- Zuquete, Jose Pedro (2018). The Identitarians: The Movement Against Islam and Globalism in Europe. Notre Dame og London: Notre Dame University Press.
- Wig, Tore (2021). 'Strukturell rasisme: et statsvitenskapelig perspektiv', Tidsskrift for Samfunnsforskning 62 (1): 121-127.
- Wimmer, Andreas og Glick Schiller, Nina (2003). 'Methodological Nationalism, the Social Sciences, And The Study of Migration: An Essay in Historical Epistemology', The International Migration Review 37 (3): 576-610.

I denne KIFO-rapporten presenteres en omarbeidet og oppdatert utgave av et forskningsnotat utarbeidet for Bergen kommune som en del av rapporten 'Strukturell rasisme i Bergen', utarbeidet av KIFO og Vista Analyse for Bergen kommune i 2021. Dette forskningsnotatet presenterer en kortfattet innføring til det omdiskuterte begrepet strukturell rasisme, og introduserer relevant faglitteratur som anvender seg av begrepet og de analytiske perspektivene på rasisme som ligger til grunn for begrepet.

Notat drøfter også begrepets anvendelse på, og gyldighet i, en norsk samfunnsmessig kontekst.

KIFO Rapport 2021:1

Rapporten er utgitt av:

KIFO, Institutt for kirke-, religions- og livssynsforskning
Øvre Slottsgate 2B, 0157 Oslo

www.kifo.no
kifo@kifo.no

© KIFO, Institutt for kirke-, religions- og livssynsforskning, 2021
ISBN 978-82-92972-57-1
ISSN 0807-7517